

УДК 336.2

Фурса Т.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та фінансів,
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

Синиця С.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та фінансів,
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

ФІСКАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

FISCAL MECHANISM: FOREIGN EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES

У статті розглянуто основні аспекти фіскального механізму, виділено його елементи та функції. Здійснено порівняння підходів до визначень податкового механізму та бюджетного механізму як складників фіскального механізму. Досліджено фіскальні механізми зарубіжних країн. Констатовано, що порівняно з іншими країнами світу фіскальний механізм України недосконалий та потребує реформування. Доведено, що взяття до уваги зарубіжного досвіду у вітчизняній практиці повинно сприяти більш швидкому переходу до нового та дієвого фіскального механізму. Сам фіскальний механізм із позиції функціонування являє собою економічний важіль, суб'єктивно регламентує велику систему бюджетних та податкових відносин.

Ключові слова: механізм, фіскальний механізм, податковий механізм, бюджетний механізм, елементи фіскального механізму, функції фіскального механізму, фіскальна система.

В статье рассмотрены основные аспекты фискального механизма, выделены его элементы и функции. Проведено сравнение подходов к определению налогового механизма и бюджетного механизма как составляющих фискального механизма. Исследованы фискальные механизмы зарубежных стран. Констатировано, что по сравнению с другими странами мира фискальный механизм Украины несовершенен и нуждается в реформировании. Доказано, что принятие во внимание зарубежного опыта в отечественной практике должно способствовать более быстрому переходу к новому и действенному фискальному механизму. Сам фискальный механизм с позиции функционирования представляет собой экономический рычаг, субъективно регламентирует большую систему бюджетных и налоговых отношений.

Ключевые слова: механизм, фискальный механизм, налоговый механизм, бюджетный механизм, элементы фискального механизма, функции фискального механизма, фискальная система.

The article discusses the main aspects of fiscal mechanism highlighted its elements and functions. The comparison of approaches and definitions of the tax mechanism budgetary mechanism as components of a fiscal mechanism. Fiscal mechanisms studied abroad. It notes that in comparison with other countries Ukraine fiscal mechanism is imperfect and needs reform. It is proved that taking into account international experience in domestic practice should facilitate a faster transition to a new and efficient fiscal mechanism. The very mechanism of the fiscal position of the operation is the economic lever subjective regulates large budget system and tax administration.

Keywords: mechanism, fiscal mechanism, the tax mechanism budgetary mechanism elements fiscal mechanism functions fiscal mechanism, the fiscal system.

Постановка проблеми. Розвиток економічних відносин в Україні в сучасних умовах характеризується певною непослідовністю. З одного боку, це накладає відбиток на становлення податкової системи в країні, а з іншого – на її ефективне функціонування та, відповідно, на стабільність зростання загальних економічних та соціальних показників. Виникає необхідність упровадження ефективного фіскального механізму в державі з урахуванням зарубіжного досвіду та історичних особливостей української економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з функціонуванням фіскального механізму, висвітлені в наукових роботах зарубіжних та вітчизняних учених: В. Андрущенко, В. Базиле-

вича, В. Дем'янишина, А. Крисоватого, В. Мельника, Б. Карпінського, В. Опаріна, В. Панскова, Т. Ташмурадова, В. Федосова, К. Швабія, С. Шумської, С. Юрія, Т. Юткіної тощо.

У своїх працях учені досліджували сутність та особливості фіскального механізму. Однак у сучасних економічних реаліях дане питання потребує подальшого дослідження та врахування зарубіжного досвіду.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення особливостей фіскального механізму в зарубіжних країнах та в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних економічних і політичних умовах розвитку держави зростає роль побудови і функціонування ефективної фіскальної системи, спрямованої на реалі-

зацію функцій з управління, регулювання, розподілу і перерозподілу фінансових потоків.

Слід зазначити, що економіка – це конгломерат взаємодіючих економічних функціоналів (державні і приватні економічні суб'єкти, численні фінансові посередники), інститути адміністрування економічних процесів [1]. Дії економічних функціоналів спрямовані на використання факторів відтворення для створення нової вартості, її виміру, адресного розподілу в грошовому вираженні і для цільового використання. Дане визначення характеризує економіку з організаційно-управлінських і функціональних позицій, що і передбачає появу поняття «організаційно-економічний механізм».

На сьогоднішній день важливим складником економічного механізму держави виступає фіскальний механізм, який регулює економічні відносини в суспільстві та являє собою систему заходів в економічній, фінансовій і правовій сферах, що проводяться державою для формування фіскальної системи держави.

Саме визначення механізму прийшло в економіку з технічних наук, де зазначається: «Механізм – внутрішня будова, система чого-небудь» [2].

Сучасний тлумачний словник трактує поняття «механізм» як систему, пристрій, що визначають порядок якого-небудь виду діяльності або процесу [3].

Будь-який механізм, що функціонує в економічному просторі держави, являє собою комплекс заходів методико-правового впливу суб'єкта управління на об'єкт або, іншими словами, це – сукупність методико-правових регламентів, що визначають порядок функціонування тієї чи іншої сукупності економічних відносин (фінансових, кредитних, бюджетних, податкових, страхових, соціально-забезпечувальних (пенсії, допомоги і т. д.)) в реальному просторі і часі.

Зміна реального економічного простору в часі призводить до змін функціонування тієї чи іншої сукуп-

ності економічних відносин, що становить зі тримання всіх механізмів управління економічними відносинами (фінансового, кредитного, податкового та ін.).

Н. Нижник зазначив, що механізм – це сукупність органів, засобів і способів (методів, прийомів, технологій) взаємодії між двома підсистемами організації: керуючої та керованої [4]. Тобто під механізмом слід розуміти сукупність взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють між собою.

Створення нової вартості, її вимір у грошовому вираженні, адресний розподіл і цільове використання – все це як органічна сукупність дій можна визначити як систему руху корпоративних та бюджетних фінансів. Такий рух організується за допомогою фіскального механізму, правила функціонування елементів якого, а також взаємозв'язок елементів визначено нормативним законодавством та Податковим кодексом.

З огляду на це та враховуючи процес розподілу і перерозподілу національного доходу, фіскальний механізм деякі науковці розглядають як сукупність бюджетного та податкового механізмів, між якими існує тісний взаємозв'язок, що виявляється в розподілі та перерозподілі доходу між державою, економічними суб'єктами та населенням.

На нашу думку, до моменту зарахування податків, зборів і платежів на казначейські рахунки відповідних бюджетів фіскальний механізм функціонує в режимі податкового права. А після зарахування податків, зборів та платежів на казначейські рахунки в дію вступає бюджетне право, а здійснення бюджетних виплат (у тому числі трансферти, дотації і субвенції) являє собою бюджетний механізм. За допомогою податкового механізму та бюджетного механізму організуються численні потоки грошових коштів від суб'єктів господарювання до адресата, що фінансуються з бюджетів відповідно до строго цільового призначення. Отже, податковий механізм і бюджетний механізм фінансу-

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності понять податкового, бюджетного та фіскального механізмів

Податковий механізм	Бюджетний механізм
Сукупність організаційно-правових норм і методів управління оподаткуванням. Держава надає податковому механізму юридичну форму за допомогою податкового законодавства і регулює його, впливаючи на економічні процеси [5].	Бюджетний механізм – система встановлених державою форм і методів організації бюджетних відносин. Він є зовнішньою оболонкою бюджету, що виявляється у бюджетній практиці [3].
Сукупність організаційно-правових форм і методів управління оподаткуванням (податкові ставки, способи оподаткування, податкові пільги та ін.). Держава надає податковому механізму юридичної форми через чинне податкове законодавство та регулює його. Ефективність використання податкового механізму залежить від того, яким чином держава враховує внутрішню сутність податків, закони їх руху, їх суперечність [6].	Це система економічних заходів впливу на забезпечення мобілізації оптимальних обсягів фінансових ресурсів бюджету, їх найефективнішого розміщення і найекономічнішого використання для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства, визначеного економічною політикою держави [7].
Комплекс законодавчого забезпечення заходів і послідовність їх використання органами Державної податкової служби щодо справляння та внесення належної суми податку (обов'язкового платежу) до бюджету або державного цільового фонду [2].	Сукупність конкретних форм бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації та використання бюджетних коштів державою [8].
Сукупність організаційних, правових норм і методів управління податковою системою [11].	Механізм управління бюджетним процесом, реалізації на практиці функцій і принципів бюджетної системи та бюджетної політики на базі норм бюджетно-податкового права [10].
Фіскальний механізм	
Сукупність організаційно-економічних відносин із приводу розподілу та перерозподілу національного доходу для досягнення загальноекономічних і соціальних цілей у суспільстві [11].	

Джерело: складено автором

вання, що функціонують як нерозривне ціле, правомірно визначати як «фіскальний механізм» (табл. 1).

Отже, фіскальний механізм – це сукупність проведених уповноваженими державними органами фіскально-правових заходів, які є частиною загальної економічної стратегії країни, для фінансового забезпечення діяльності держави і громад, а також непряме фінансування для регулювання розвитку різних галузей економіки, покликаних сприяти сталому розвитку виробництва і зростання народного добробуту.

Слід зазначити, що метою фіскального механізму є формування ефективної фіскальної системи для досягнення стійкості економічного розвитку країни.

Відповідно до мети, основні завдання фіскального механізму можна поділити на декілька груп: міжнародні; внутрішньоєкономічні; стимулюючі; соціальні; фіскальні.

Завдання фіскального механізму залежать від об'єктивних і суб'єктивних чинників, політичного ладу, завдань, що стоять перед державою, враховуючи внутрішні і зовнішні чинники. Завданням першорядної важливості є формування концепції податкової політики з позиції економічної рівноваги фінансових інтересів держави і суб'єктів господарювання.

Функціонуючий в державі фіскальний механізм є регулятором податкових відносин, основне завдання якого полягає в забезпеченні добровільної сплати податків та забезпечення держави фінансовими ресурсами, створенні сприятливих умов для зростання показників ефективності національної економіки та підвищення рівня життя населення. Основні параметри фіскального механізму та податкової політики закладаються на кожен фінансовий рік за допомогою затвердження державного бюджету України.

Інструментарієм фіскального механізму є:

- чіткий перелік податків і зборів, установлений Податковим кодексом України;
- обов'язкові об'єкт та суб'єкт оподаткування та умови надання податкових пільг;

- застосування штрафних санкцій за недотримання норм податкового та бюджетного законодавства;

- порядок уведення в дію тих чи інших податків, права та обов'язки платників податків і т. п.

У теоретичній концепції регулююча (стимулююча) функція постає як комплексний важіль державного регулювання макро- і мікроекономічних пропорцій розвитку економіки, що надає фіскальному механізму якісної визначеності.

Регулююча функція фіскального механізму проявляється в підпорядкуванні поведінки всіх економічних суб'єктів цілям державної економічної політики через установлення та заміну єдиних правил оподаткування.

Стимулююча функція полягає в спонуканні й активізації діяльності шляхом створення сприятливого податкового клімату. Кожна функція реалізується через певну комбінацію окремих елементів податку як складників його внутрішньої структури, використання державних видатків та пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку [12].

Таким чином, фіскальний механізм – це процес регулювання і впливу на перерозподільні відносини, що складаються в процесі виробництва національного доходу. Сфера відносин, що складаються в цьому процесі, може бути представлена у вигляді певних елементів, або підсистем (рис. 1).

Вивчення сутності і значення фіскального механізму за допомогою дослідження його структурних складників та їх елементарних взаємозв'язків дасть змогу оцінити і проаналізувати основні параметри стійкості економічного розвитку України в умовах політичної нестабільності.

Для цілей управління системою оподаткування на різних рівнях здійснюється середньострокове прогнозування податкових надходжень бюджетів усіх рівнів держави. На підставі прогнозованих показників держава на етапі фіскального регулювання, змінюючи податкові ставки і загальні умови оподаткування, варіюючи податкові пільги і санкції, аналізуючи та

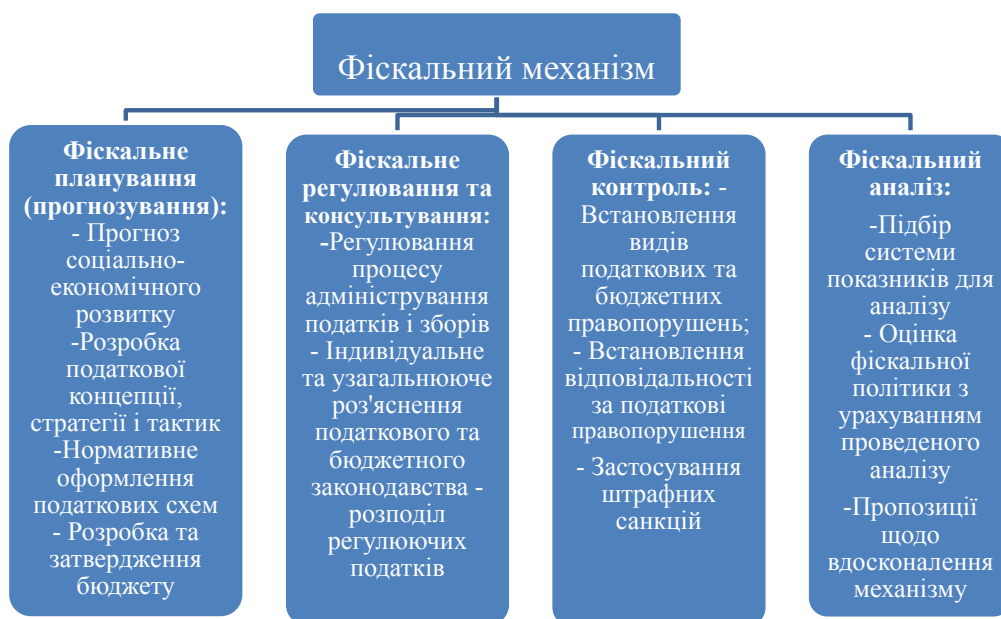

Рис. 1. Елементи фіскального механізму

коректуючи перелік сплачуваних на території країни або регіону податків, формує сприятливий клімат для прискорення темпів зростання розвитку пріоритетних галузей і виробництва, що сприяє вирішенню найбільш важливих фіскальних проблем.

Для ефективного функціонування фіскального механізму України в сучасних реаліях необхідно враховувати зарубіжний досвід.

Вивчення історичного досвіду побудови і функціонування фіскального механізму дає можливість виділити два основних підходи, які з різних позицій обґрунтовують місце і роль податкової політики в системі державного регулювання економіки: неокласичний підхід або кейнсіанська теорія залежно від пріоритетних цілей економічного розвитку країни на певному етапі.

У світовій практиці склалися три основні типи фіскальної політики:

- політика максимальних податків (уведення нових податків, високих податкових ставок та зменшення податкових пільг, податкових канікул);
- політика розумних податків (низькі податкові ставки, збільшення податкових пільг);
- політика економічного розвитку (застосування високих податкових ставок, але надання відповідних компенсацій і пільг).

Відповідно до обраної державами фіскальної політики, виділяють декілька моделей фіскального механізму [13].

Соціально-економічна модель США характеризується традиційною економікою, в якій держава створює необхідні умови для розвитку бізнесу, підтримує підприємницьку активність; питома вага держави в виробничому ВВП відносно невелика. Державне втручання в економіку обмежене. Висока розвиненість пільгового оподаткування (наявність великої кількості податкових пільг та винятків та чітке розмежування податкової системи та системи соціального страхування. Податкові платежі надходять до бюджету держави у великих обсягах, що дає змогу проводити ефективний соціальний захист населення і реалізовувати безліч державних програм, спрямованих на розвиток економічного потенціалу країни.

Фіскальний механізм США складається з трьох рівнів, що відповідають рівням державної влади [14]:

- вищого (федерального) – встановлення та збір федеральних податків, адміністрування яких регулюється федеральними законами, надходження від цих податків зараховуються до федерального бюджету;
- середнього (рівень штатів) – встановлення та збір місцевих податків, адміністрування яких регулюється законами штатів, надходження зараховуються до бюджетів штатів;
- нижчого (рівень територіального управління – муніципалітети, округи тощо) – збір податків, що запроваджуються органами місцевого самоврядування, надходження зараховуються до місцевих бюджетів.

До основних федеральних податків США належать: федеральний прибутковий податок із населення; федеральний податок на прибуток корпорацій; податкові відрахування до фондів соціального страхування (вносять і роботодавці, і наймані працівники); федеральний податок на спадщину та дарування; федеральні акцизи; мито [15].

На рівні штатів існують основні податки: податок із продажів, прибутковий податок із населення, податок на доходи корпорацій, податок на спадщину та дарування, акцизні податки, податок на корисні копалини, ліцензійні збори, податок на капітал, відрахування на виплату допомоги по безробіттю, податок на ділову активність та ін. [1].

У цілому прогресивний характер оподаткування вважається одним із проявів справедливості податкової системи (ефективна податкова ставка для платників із найвищими доходами досягає 50%).

Основними характеристиками німецької економічної моделі є: макроекономічне регулювання, яке здійснюється не тільки методами грошово-кредитного регулювання та податково-бюджетної політики, а й охоплює інші сфери економіки (структурна, інвестиційна політика) і трудових відносин, а також розвинена система соціальної підтримки населення дискретністю податкових відрахувань (кожну вищу ставку податку можна застосовувати лише до чітко визначеної частини бази оподаткування), висока гнучкість податкової системи, що відображається, зокрема, у регулярних змінах на законодавчому рівні чинних ставок податків та податкових пільг залежно від економічної динаміки;

У цій моделі фіскального механізму значний акцент робиться на спрощенні фіскальної документації (бланків, інструкцій, рекомендацій), а також на створенні максимально зручного для платника податків процесу спілкування з фіскальними органами. Це виражається в можливості заповнення та подання декларацій в електронному вигляді і в режимі реального часу (on-line), виконанні податкового обов'язку (сплата податків і зборів) через Інтернет, отриманні індивідуальної консультації в єдиній національній телефонній службі або через Інтернет у режимі on-line з наданням платником податків усіх необхідних даних (суми доходів, особистих даних тощо). Лінія, по якій відбувається консультування, захищена паролем, що гарантує конфіденційність інформації. Для цього необхідно лише зайти на офіційний сайт управління державними доходами і митницями та вибрати відповідне посилання [13].

Термін «шведська модель» з'явився в кінці 60-х років XX ст. У цей період у Швеції спостерігалися швидке економічне зростання, проведення реформ і соціальна безконфліктність. Шведська модель ототожнювалася з найбільш розвинутою формою добробуту держави і характеризувалася поєднанням ринкових відносин і регулювання з боку держави.

Робота фіскальних органів у Швеції здійснюється під гаслом «єдина декларація – єдиний рахунок – єдиний платіж – єдина адреса (платежу)». Кожному громадянину у фіскальній службі відкривається особовий рахунок. Він ведеться як звичайний розрахунковий рахунок: за дебетом відображаються всі прямі податки, що нараховуються на нього (ці суми списуються під час надходження відповідних платежів із боку платника податків), а за кредитом – усі суми переоплат або повернень податку під час перерахування по завершенні звітного періоду. Сплата податку здійснюється платником податку на певні рахунки фіскальної служби в банках і на пошті. Платіж здійснюється на єдиний рахунок і єдиним платіжним дорученням. Потім податковий орган розподіляє отримані суми відповідно до нарахувань за окремими

податками, відображеними в особистому рахунку платника податків. Можливі переплати по податках, за бажанням платника податку їх перераховують на його банківський рахунок [15].

Усі громадяни Швеції мають єдиний фіскальний (соціальний) номер, який реєструється у фіскальних органах і замінює всі види державного обліку по лінії медичного та пенсійного забезпечення, органів внутрішніх справ, міждержавної міграції тощо. Крім того, фіскальна служба має доступ до бази даних єдиного центру обліку та реєстрації об'єктів нерухомості, де містяться відомості про власників таких об'єктів

Кожна модель фіскального механізму має свої плюси та мінуси. Застосування єдиного фіскального механізму для всіх країн світу принципово неможливо, оскільки країни володіють різним набором вихідних історичних, географічних, економічних і соціальних параметрів. Окрім того, різні держави мають індивідуальні шляхи розвитку економіки. Але під час формування фіскального механізму в кожному випадку покладено принцип, орієнтований на платника податків, що призводить перехід від суто фіскальної функції

до добровільної сплати податків та стимулювання економічного розвитку країни.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами дослідження суті та особливостей фіскального механізму та зарубіжного досвіду приходимо до висновку, що порівняно з іншими країнами світу фіскальний механізм України недосконалий, тому впровадження зарубіжного досвіду повинне сприяти більш швидшому переходу до нового та дієвого фіскального механізму. Сам фіскальний механізм із позиції функціонування являє собою економічний важіль, суб'єктивно регламентує велику систему бюджетних та податкових відносин.

Взяття до уваги зарубіжного досвіду у вітчизняній практиці повинно відбуватися шляхом підвищення ефективності системи адміністрування податків, зменшення фіскального навантаження, а також забезпечити всіх учасників фіскальних відносин повною і вчасною інформацією про сплату податків і зборів. Державне регулювання за допомогою інструментарію фіскального механізму створює широкі можливості для прогресивного розвитку економіки і реалізації макроекономічних цілей держави.

Список використаних джерел:

1. Проскура К.П. Податкове адміністрування в Україні в посткризовий період: ефективність та напрями модернізації / К.П. Проскура. – К. : Емкон, 2014. – 376 с.
2. Дем'янишин В.Г. Формування та розвиток податкового механізму в економіці України / В.Г. Дем'янишин // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2007. – № 3(38). – С. 92–102.
3. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. Т. 1 / Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій ; за ред. С.В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.
4. Нижник Н. Про співвідношення категорій «процес» і «механізм» та їх використання в управлінській діяльності органів виконавчої влади / Н. Нижник, Г. Леліков, С. Мосов // Вісник Державної служби України. – 2001. – № 3. – С. 80–87.
5. Сердюков А.Э. Налоги и налогообложение : [учебник для вузов] / А.Э. Сердюков, Е.С. Вылкова, А.Л. Тарасевич. – СПб. : Питер, 2005. – 752 с.
6. Карпінський Б.А. Державотворчий патріотизм нації: оцінювання податкової домінанти / Б.А. Карпінський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.3. – С. 374–383.
7. Коваль Л.П., Петлін І.В. Концептуальні засади оцінки та управління ризиками в державних фінансах : [монографія] / Л.П. Коваль, І.В. Петлін. – Львів, 2013. – 178 с.
8. Юрій С.І. Фінанси : [підручник] / С.І. Юрій, В.М. Федосов, Л.М. Алексеєнко [та ін.]. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
9. Крупка М.І. Фінансово-економічний механізм інноваційного розвитку України / М.І. Крупка. – Львів : ЛНУ, 2001. – С. 212.
10. Булгакова С.О. Бюджетна система України : [опорний конспект лекцій] / С.О. Булгакова, Л.В. Єрмоленко. – К. : КФТЕУ, 1999. – 109 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.
12. Міжнародний досвід: адміністрування податків в Європі та в Україні // Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sta-sumy.gov.ua>.
13. Бідюк О.О. Адміністрування податків: міжнародний досвід та українські реалії / О.О. Бідюк // Матеріали науково-практичного круглого столу «Реформування системи сплати податків та зборів з урахуванням міжнародного досвіду». – К. : Алерта, 2012. – С. 25–29.
14. Ткаченко Н.М. Податкові системи країн світу та України. Облік і звітність : [навч.-метод. посіб.] / Н.М. Ткаченко. – К. : Алерта, 2004. – 554 с.